

תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות
ע"ש חיים רוזנברג

כו

מיתוס, ריטואל ומיסטיקה

מחקרים
לכבוד פרופ' איתמר גרינולד

עורכים
גדעון בוקק, רון מרגולין, ישי רוזן-צבי

אוניברסיטת תל-אביב • תשע"ד

הוועדה לפרסומים מדעיים

חיים א' כהן (יו"ר)

רונית מרוז

שלמה בונימוביץ

יובל שחר

חקרי גניזת קהיר, תש"ם-1980	ספר ראשון
עיונים במקרא, תשמ"ב-1982	ספר שני
מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג-1983	ספר שלישי
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו-1986	ספר רביעי
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ו-1986	ספר חמישי
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ה-1988	ספר שישי
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א-1991	ספר שביעי
מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב-1992	ספר שמיני
מחקרים בלשון עברית, תשנ"ה-1995	ספר תשיעי
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"ה-1995	ספר עשירי
מחקרים במדרשי האגדה, תשנ"ו-1996	ספר אחד-עשר
התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תשנ"ז-1996	ספר שנים-עשר
אישות ומשפחה בהלכה ובמחשבת ישראל, תשנ"ז-1997	ספר שלושה-עשר
מפגשים בתרבות הערבית-היהודית של ימי הביניים, תשנ"ח-1998	ספר ארבעה-עשר
חקר הגניזה לאחר מאה שנה, תשנ"ט-1999	ספר חמישה-עשר
	ספר ששה-עשר -
מחקרים במדעי היהדות, תשס"א-2001	שבעה-עשר
מדברים עברית, תשס"ג-2002	ספר שמונה-עשר
מחקרים בספרות העברית בימי הביניים ובתקופת הרנסנס, תשס"ג-2002	ספר תשעה-עשר
	ספר עשרים -
היסטוריוסופיה ומדעי היהדות	עשרים-ואחד
חידושי זוהר - מחקרים חדשים בספרות הזוהר, תשס"ז-2007	ספר עשרים-ושניים
קנון וכתבי קודש, תשס"ט-2009	ספר עשרים-ושלושה
פנים וכיוונים במדעי היהדות, תשע"ב-2011	ספר עשרים-וארבעה
בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר, תשע"ב-2012	ספר עשרים-ואחמישה

עריכת לשון והכנה לדפוס: אביבה פלדמן

מסת"ב: 7-05-7456-965-978

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל-אביב
סודר במשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב
נדפס בדפוס צדוק-קינן

תוכן העניינים

9	גדעון בוהק, רון מרגולין וישי רוזן־צבי הקדמה
15	גדעון בוהק פרופסור איתמר גרינולד: מהאפוקליפטיקה אל המיסטיקה, ממדעי היהדות אל מדעי הדתות
	המיתוס וגלגוליו
31	שרה קליין־ברסלבי פירוש הרלב"ג לדמות הנחש בסיפור גן העדן
73	ישראל קנוהל אוליכומי וארמילוס, גלגוליו של מיתוס חורי באפוקליפסה היהודית
85	דלית רום־שילוני "ארמי אבד אבי" – האמנם? על מחלוקת פנים־מקראית בשאלת מיתוס האב המשותף
137	רון מרגולין פניו השונים של המיתוס היהודי: מן המקרא ועד להפנמתו הרעיונית בחסידות
250	Moshe Idel Mircea Eliade: Androgyne, Totality, and Reintegration
	מיתוס והיסטוריה
253	אהוד קריניס גלות עם ישראל והיעדרות האמאם המשיח השיעי – היבטים השוואתיים (יהודה הלוי ומחברים שיעים־אמאמים מוקדמים)

307 מיכאל ב. מאך
**משקיעה לזריחה? לשינויי תפיסת המשיחיות היהודית
 בעת העתיקה**

361 ישי רוזן־צבי
הופעת הגוי בספרות חז"ל

מיתוס וריטואל

441 אדם אפטרמן
**"קשר תפילין הראה לעניו תמונת ה' לנגד עיניו":
 גלגולה של תמונה מדרשית בראשית הקבלה**

481 שמואל לואיס
מיתוס וחשיבה מדרשית: גסות הרוח וענווה

521 שרגא בר און
"גורל (המיוחס ל)הגר"א" – על שימושים מנטיים בתורה

מיתוס ומיסטיקה

585 רות קרא־איבנוב קניאל
לבעור מאהבה: מעשה נדב ואביהוא כריטואל ארוטי אוניו־מיסטי

655 גדעון בוהק
קטעים חדשים מספרות ההיכלות מגניזת קהיר

671 מנחם לורברבוים
מיסטיקה מיתית ומיסטיקה שכלית

710 **תקצירים באנגלית**

קטעים חדשים מספרות ההיכלות מגניזת קהיר¹

גדעון בובה

על חשיבותם של קטעי ספרות ההיכלות הפזורים בגניזת קהיר עמדו כבר חוקרים רבים, וכיניהם גם איתמר גרינולד, אשר במחקריו המוקדמים ההדיר ופירש כמה קטעים חשובים מספרות זו.² בעקבותיו צעד גם פטר שפר, אשר העמיד מהדורה מדעית של כעשרים קטעי היכלות מהגניזה, ומהדורה זו משמשת מאז את כל העוסקים בתחום.³ עם זאת, ולמרות הצהרתו המפורשת של שפר שמהדורתו איננה מבוססת על נסיון לזהות ולהדיר את כלל הקטעים הרלוונטיים מן הגניזה, דומה כי עד כה לא נעשה כל נסיון לקדם את המחקר מעבר לנקודה בה הוא נמצא כעת, ובעשרים השנה האחרונות לא פורסמו כלל קטעים חדשים מספרות ההיכלות שבגניזה. עובדה זו מתמיהה שבעתיים אם נזכור כי בשנים האחרונות זוכה חקר ספרות ההיכלות לפריחה של ממש, אלא שעיקר העיסוק המחקרי נסוב סביב שאלת מוצאה ומשמעותה של ספרות זו, תוך הזנחה בולטת של הגישה הפילולוגית-הסטורית האמורה להימצא בבסיסו של כל מחקר מעמיק של מקורות עתיקים.⁴ במאמר זה ברצוני לפיכך לחזור אל המחקר הטקסטואלי הראשוני, ולהציג קטע היכלות חדש ומעניין, אשר מצטרף ישירות אל אחד הקטעים שפורסמו כבר על-ידי פטר שפר, ומצטרף גם אל שני קטעים נוספים השייכים לאותו כתב היד ולאותו החיבור, וגם הם פורסמו על-ידי שפר. צירוף כל הקטעים הללו יחדיו מסייע רבות בשחזורו של הטקסט המקורי, אולם ברור כי ברחבי הגניזה מסתתרים עדיין קטעים נוספים

- 1 מחקר זה נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מספר 635/08).
- 2 גרינולד, קטעים חדשים מספרות ההיכלות; קטעים חדשים מספרות הכרת-פנים; ראיות יחזקאל. לדיון במקורות אלו ובחשיבותם, ראו גם גרינולד, אפוקליפטיקה ומרכבה, עמ' 134-141, 188-190, 220-224.
- 3 שפר, קטעי גניזה. כל ההפניות להלן לקטעי גניזה הממוספרים כ-G19 וכדומה הן למהדורה זו.
- 4 לסיכום ממצה של מצב המחקר, וביבליוגרפיה רבה נוספת, ראו בוסתן, חקר ספרות ההיכלות.

מאותו כתב היד עצמו, ובעתיד, בכוונתי להמשיך ולעסוק בתחום זה ולפרסם קטעים נוספים מאותו החיבור ומחיבורי היכלות נוספים.

ככלל, ניתן לחלק את קטעי ההיכלות מן הגניזה שנתגלו עד כה לארבעה סוגים עיקריים, על פי מידת חשיבותם המחקרית:

1. קטעים ועליהם טקסטים לא־ידועים, ששיוכם לספרות ההיכלות איננו מוטל בספק (בשל לשונם, תוכנם, סגנונם, וכדומה). קטעים אלו חשובים ביותר שכן הם מציעים בפנינו תמונה מלאה יותר של ספרות ההיכלות העתיקה מזו המצטיירת מכתבי היד האשכנזיים של ספרות ההיכלות, ומציגים בפנינו ענפים של ספרות ההיכלות אשר לא היו מוכרים לחסידי אשכנז או שהיו מוכרים להם אך נדחו על ידם. כלומר, הם מאפשרים לנו להתבונן בקטעי היכלות שלא עברו עריכה וסינון בעולמם של חסידי אשכנז, ולפיכך הם עשויים להיות קרובים יותר אל ספרות ההיכלות המקורית.⁵ לאור זאת, קטעים שכאלו יוכלו אולי אף לתרום לזיהוי מוצאה הגאוגרפי והכרונולוגי של ספרות זו – בארץ ישראל, בבבל, או אולי בשתייהן במקביל – נושא שעודנו שנוי במחלוקת מחקרית נוקבת.⁶ בהמשך המאמר, נתמקד בדוגמא אחת של טקסט כזה, אשר שיוכו לספרות ההיכלות איננו מוטל בספק אבל לא היינו יודעים עליו כלל אלמלא נשתמר בגניזת קהיר. עם זאת, חשוב לציין כי כמו רוב קטעי הגניזה, גם קטעי ההיכלות שבה מקוטעים ומשובשים, וגם הקטע החדש שלפנינו איננו מציג בפנינו טקסט שלם, אלא חתיכה אחת (שחלקים ממנה קשים מאוד לקריאה או אף בלתי קריאים לחלוטין) מתוך פסיפס טקסטואלי גדול יותר אשר כמה מחלקיו האחרים עודם חסרים, וייתכן שלא יתגלו לעולם.

2. קטעים ועליהם טקסטים המוכרים לנו כבר מכתבי היד האשכנזיים של ספרות ההיכלות – קטעים אלו הם הפחות־מעניינים שביין קטעי ההיכלות מהגניזה, אבל גם להם יש חשיבות רבה – הן לביקורת הטקסט של ספרות ההיכלות (שהרי הם קדומים לעתים בכמה מאות שנים לכתב־היד האשכנזיים של ספרות ההיכלות), הן לבחינת דרכי העריכה והמסירה של ספרות זו, שכן סדר היחידות הטקסטואליות בקטעי הגניזה שונה לעתים מאוד מהסדר של אותן יחידות ממש

5 שאלת השימוש והעיצוב מחדש של ספרות ההיכלות בעולמם של חסידי אשכנז נידונה רבות במחקר, וראו למשל הרמן, טקסטים מיסטיים וקויט, השפעות הרדיות.

6 שלום, זרמים עיקריים, עמ' 41, היה משוכנע במוצאה הארץ־ישראלי של ספרות זו, אולם ההשוואה עם קערות ההשבעה הבבליות מעידה על הרבה מקבילות בין הקערות וספרות ההיכלות, כפי שהראה שקר, שלום עליכם. מצד שני, יש בספרות ההיכלות מרכיבים שמוצאם בעולמה של המאגיה היוונית, כפי שהראיתי במאמרי, שרידים. לאור זאת, דומני כי שאלת מוצאה של ספרות ההיכלות עודנה רחוקה מהכרעה וודאית.

בכתבי־היד שמקורם בחסידי אשכנז.⁷ אולם כאן עולה גם במלוא עוזה בעיית הפרגמנטריות של קטעי הגניזה, שכן אלו אינם מאפשרים לנו לחזור במדויק כיצד נראתה ספרות ההיכלות במזרח בין המאה העשירית והמאה השתים־עשרה, אלא רק לחזור את אותם קטעים מתוכה שהשתמרו במקרה באחד מאוספי הגניזה וזוהו בהצלחה על־ידי מעט החוקרים שחיפשו אחריהם. כל שביכולתנו לבדוק הוא באיזו מידה אותם קטעי היכלות מן הגניזה תואמים למה שמצוי בכתבי היד האשכנזיים של ספרות ההיכלות.

3. קטעים ובהם טקסטים ששיוכם לספרות ההיכלות איננו וודאי. קטעים אלו, המציגים כמה ממאפייניה העיקריים של ספרות ההיכלות (כגון התעניינות ערה בליטורגיה השמיימית, או הסגנון ואוצר המילים המאפיין בדרך־כלל את ספרות ההיכלות, או שימוש בשפה מיסטית־אכסטטית, או בהימנונות יוצאי דופן לאלהים או בתיאורים מפורטים של רקיעים ומלאכים) אבל לא את כולם, חשובים גם הם, שכן הם מראים לנו שהתחומים של ספרות ההיכלות לא תמיד ברורים, ולא תמיד ניתן לקבוע האם טקסט מסוים (ובעיקר אם הוא קטן יחסית או משובש יחסית) שייך לספרות ההיכלות או לספרות מצרנית לה. ייתכן אפילו שקטעים כאלו יכולים לאפשר לנו הצצה מסוימת אל שלב "קדם־היכלותי" בתולדות המסורת המיסטית היהודית, או לפחות אל ענף מקביל לזה של ההיכלות, אולם אין זה פשוט להוכיח טענה מעין זו. במקרים אחרים, קטעים שכאלו מאפשרים לנו לבחון כיצד מרכיבים מסוימים מספרות ההיכלות משמשים גם במבעים אחרים של היצירתיות היהודית, כגון למשל בספרות הליטורגית ובספרות הפיוט. 4. קטעים השייכים לספרות המאגית שבגניזה, אך משלבים בתוכם גם קטעים ארוכים הלקוחים מספרות ההיכלות או מושפעים ממנה ישירות. גם לקטעים אלו חשיבות רבה, שכן הם מעידים על תפוצתה של ספרות ההיכלות ועל שימושה השונים, כמו גם על על כמה מהקשרים הגלויים והסמויים שבין הספרות המיסטית והספרות המאגית היהודית בארצות המזרח בימי הביניים, נושא אשר לא זכה עד כה לתשומת לב מספקת במחקר.⁸

7 נקודה זו הודגשה על־ידי שפר, תיחומה של ספרות ההיכלות, ונידונה בהרחבה במאמרו קטעי ההיכלות שבגניזה, ותודתי נתונה לו על שהעמיד לרשותי גירסא מוקדמת של מאמר זה.

8 בהקשר זה כדאי לציין כי אינני שותף לתפיסתם של אותם חוקרים הרואים בספרי כישוף מובהקים כגון ספר הרזים או חרבא דמשה חלק מספרות ההיכלות (וראו, למשל, דן, תולדות תורת הסוד, כרך ג', עמ' 1103-1111). גם אם ניתן לעתים למצוא השפעות הרדיות בין ספרי הכישוף היהודיים הקדומים ובין ספרות ההיכלות, הרי הם שונים ממנה במטרותיהם, בתוכנם, ובסגנונם.

לאור הדברים שלעיל, ברור כי יש חשיבות רבה לזיהויים, ההדרתם ומחקרם של קטעי היכלות רבים ככל האפשר מן הגניזה, אולם אל לנו לשכוח את הקושי העצום הכרוך במציאתם של כמה עשרות פרגמנטים החשובים לענייננו בין 200,000 קטעי הגניזה הפזורים בספריות שונות ברחבי העולם. יתירה מכך, גם לאחר שזיהינו קטע מסוים בגניזה כשייך לאחת מארבע הקטגוריות לעיל, שומה עלינו לקרוא אותו ולפרש את תוכנו, משימה המתגלה פעמים רבות כקשה למדי, בעיקר אם הטקסט איננו שייך לקטיגוריה השנייה, של טקסטים שמוכרים כבר מכתבי היד האירופאיים. את הקשיים הכרוכים בכך נוכל ללמוד מדוגמא ספציפית אחת, בה נתרכז במאמר זה.

***

הקטע אותו ברצוננו להדיר להלן נמצא בספריית הבודליאנה באוקספורד, וסימנו שם Oxford Bodleian MS Heb. e 77.38.⁹ מדובר בדף קלף בצבע חום-צהוב שרוחבו 163 מ"מ, וגובהו 192 מ"מ. הדף נשתמר בשלמותו, למעט הפינה השמאלית העליונה של צד א', כמו גם חתיכה קטנה בצידו הימני של צד א' (בשורות 19-10), אשר נקרעה מהדף בשעה שהופרד מחציו השני של הביפוליום. על הקלף יש שני כתמי רטיבות, בחלקו העליון של הדף, בשתי הפינות, ומספר חורים קטנים במקומות שונים בדף. כתב היד הוא של סופר מנוסה בן המאה העשירית. למרבה הצער, הדיו השתמר היטב רק בצד השיער של הקלף, והתקלף בחלקו בצד הבשר, מה שמקשה מאוד על קריאת הטקסט (עמוד א' בתעותק שלהלן), וגם השימוש באור אולטרה-סגול איננו מסייע בשחזור האותיות שנשטטשו.¹⁰ הן כתב היד וסגנון הכתיבה הן תוכנו של הטקסט דומים מאוד לקטע הגניזה מסנקט פטרסבורג (Antonin B 186), אשר הוהדר כ-G19 במהדורתו של פטר שפר, ולפיכך סברתי כי ייתכן ששני הדפים קשורים זה בזה. מן הצילום הנלווה אל הטקסט במהדורתו של שפר לא ניתן לראות זאת, אולם עיון בתצלומי הטקסט מאוסף אנטונין שבמכון לתצלומי כתבי יד עבריים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי גילה כי לדף קלף זה יש "ספח" המתאים בצורה מושלמת לחלק החסר בדף שבאוסף הבודליאנה, ולפיכך אין כל ספק כי מדובר בשני חצאי של ביפוליום בודד.¹¹ בתעותק שלהלן, סימנתי את קטעי השורות שב"ספח" בקו תחתון בתוך הסוגריים המרובעים, כדי להדגיש שאין מדובר בהצעת שחזור שלי, אלא בהשלמת החלק החסר בכתב-יד אוכספורד אבל נשתמר

9 ומספרו #21390 במכון לתצלומי כתבי יד.

10 ברצוני להודות לג'ודית אולשובי-שלנגר שתיארכה את הקטע והאירה את עיני בדבר דרכי הטיפול בקלף בימי הביניים, והשפעתם על השתמרות הדיו.

11 ב-PH4341 וב-#31239 ניתן לראות את צידו האחד של ה"ספח", וב-#68313 את צידו השני, ושניהם שולבו בתעותק הטקסט שלהלן.

בכתב־יד סנקט פטרסבורג. גם סדר העמודים בקטע מספרית הבודליאנה מתאשר מתוך סדר העמודים באנטונין 186, לגביו אין שום ספק.¹² כיוון שמהדורתו של שפר נגישה לכל העוסקים בתחום זה, ולאור מגבלות המקום של מאמר בודד, אסתפק להלן בההדרתו של הקטע החדש, ובמספר הערות באשר לתוכנו ובאשר לשחזור של היצירה כולה. בעתיד, אני מקווה לשוב ולעסוק בהרחבה ביצירה חשובה זו, שחלקים נוספים ממנה פזורים כנראה בקטעי גניזה אחרים. בההדרת הטקסט השתמשתי בסימנים הבאים:

( ) – אות שהשתמרה באופן חלקי, קריאה לא בטוחה של האות;

. – אות מטושטשת או דהויה שאינה ניתנת לקריאה;

[ ] – קרע בטקסט;

< > – השלמה מעל השורה;

בהערות השוליים התייחסתי הן למקומות בהם ניתן לדעתי להשלים את הקריאה (אם או בלי סימני שאלה), הן לביטויים ומילים המיוחדים לטקסט זה ומופיעים גם בקטעי הגניזה האחרים שמקורם באותו כתב היד ממש, כלומר G19 (שנידון לעיל), G21, ו־Sassoon 522 (שיתוארו להלן).

א.

- 1 .....ת הכס(א) ושבעמאות ושלישים וחמשה אלפים....(ת של)..¹³
- 2 (י.ת.ע.ות מ)כל¹⁴ מחצה ומחצה ואש?גיגיא ואש מצטפחת¹⁵ שהכל .....
- 3 אש .....¹⁶ אחת • באותה השעה פתח משה בלשון השירה (הזו)
- 4 ליה(וה).....ש.....¹⁷ ואלהי הארץ מלך הגדול מלך הגבור מלך הגאה מלך (ה...)
- 5 מלך ה.....ת..... דודי צח וארום דגול מרכבה ראשו כתם פז קוצו(תי)ו
- 6 תלתל¹⁸.....ל..... שאתה ניכר בכל פה מלך (.)שלך ואתה מלך ואתה אל(וה)

12 וראו המעבר בין צד א לצד ב (מסומן להלן ב"/), באמצע המשפט על מטטרון "ובאהבה שאוהבין אתו כל צבא מרום היו קוראין אתו זיותאל / עבד יהוה אלהי ישראל ברוך הוא."

13 שלאש?

14 עולות? מכל (או בכל?).

15 לביטוי "אש זגיגיא" השוו "אש פציציא" ב־G21 2b/13. לביטוי "אש מצטפחת" השוו להלן, הע' 21.

16 בבת?

17 אלהי השמים.

18 שיר השירים ה, י-יא.

- 7 וא(תה) ...ל¹⁹ על....ת²⁰ ועל האופנים ועל הגלגלים ועל המרכבה ועל רוח סערה ועל (ה)...
- 8 ועל ... אש (זוג)לת ומצטבחת²¹ • ואתה מלך ואתה אלוה ואתה שליט על כל הש(ר)..²²
- 9 ועל שר (ל.ל....) ..ל²³ שר שהוא ממונה בשמך ועל שר שהוא מכניס ומוציא //
- 10 ונעל שר ש(תאל.ו.) את פניך ועל שר שמלאכי השרת יר(א)ין ממנו ועל האש
- 11 שמ(לא)כי(י) ..... ין²⁴ בה ואי זו זו • האש הש(מורה) לך (ו)אתה מלך ואתה
- 12 אלוה ו...²⁵... (ש) על <כל> השרים שבשמים ובארץ וא(י)ן (עוד) אלוה <אחר> מבלעדיך אלא
- 13 אתה ב.. (ואתה) ..... ואתה עזוז ואתה רם ואתה (נורה ואתה) גבור ואתה
- 14 מבטו(ו) ואתה מ...²⁶ ואתה יהוה ואתה אלהים ואתה ....²⁷ (וא)תה שדי ואתה
- 15 אל קדוש ברוב קדושה ואתה חכם ברוב חכמה אוהב תו.. ומ..ל ..(ל)דה²⁸ אדיר
- 16 וחזק [ברוב תושיה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמע(שיך ו)כ(ג) בורתיך
- 17 ואתה(ה)²⁹ אלוה בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבור(תי)ך (א)ל...יה מ.ל(סה)
- 18 שמ(ו)ות(ו) אלו (פ)דואל מפליאל פלפלאל עמיאל ענמיאל יעמ(ע..ל...אל) ....
- 19 אלונה(ה) ..... מהה יהה ביוסיה סוסיה מסיסה אקצנצה אפו.....
- 20 אללת אתרועת אצמוחה³⁰ אלו משמשין בין החיות כל <אחד וא(חד) .....>
- 19 מושל.
- 20 החיות?
- 21 לביטוי זה השוו "אש מצטפחת" בשורה 2 לעיל, "אש... מזדגלת" בעמוד ב, שורה 7, ובעיקר G21 2b/24: "אש זהובה זוגלת ומצטבחת". וראו גם G21 2a/20-21: "היכל נור וברד ואש זוחלת, והיו זולחין כנגדו שלמשה".
- 22 השרים.
- 23 ועל.
- 24 השרת? רוחצין?
- 25 ואתה.
- 26 ואתה מבטיחה? ואתה מקיים?
- 27 אהיה?
- 28 אוהב תורה / תורה ומקבל ???
- 29 צ"ל: ואין. ייתכן שהשורה הזו היא ברובה דיטוגרפיה מהשורה הקודמת.
- 30 המלאך אצמוחה (או אצמיחה) מופיע גם ב-G21 2a/1.

- 21 | (ל)אכים ... (ר)תינ³¹ עימן • יהויאל³² שמך יופיאל³³ קרן לך ש... ל... ..
- 22 | א.. ווא לך קנגיאל יה ובמשרות קדושין קרן לך מיט(טרון). (ש)בו..(ו)
- 23 | ..... י. לון (לה) ימלח לה מתנצח בגיאתו סלה יגאץ קדוש (י)הודיה
- 24 | ..... (ה)ול(כוה) .... מופיעי(ם) אליפחד מפחיד בין ה... .. ל האשות
- 25 | יראות מלפניו • .... (לך) .. |. [ה עדה וכדי שמיא ארון מ(ר) על כל בריותיו
- 26 | עקר(א) קצוצו שר מ... |] [ע<י>ף שהוא מברג את כל האשות דנהר די
נור
- 27 | ק(ר)ביבראל שהוא עומד בין החיות וכנפי החיה עצובין עד מתניו • לאחר מיכ³⁴
- 28 | .... (אח)רת ופניה כלפי חברתה עוצמה שלחיה עוצב עד כל ..(א)³⁵ (מתנ)
יך

ב.

- 1 | [כא]יזה צד הוא סידור³⁶ שבעמאות אלפין מלאכין עומדין בין כל חיה וחיה
- 2 | ... שן. ש³⁷ לבנה ושבע מאות אלפין מיני אישות עשויות עינים בלבושו
- 3 | ....³⁸ אחד ואחד ובתוך כל עין ועין סוקני ובתוך סוקני בצקי ומתוכה יצאה
- 4 | אש שחורה שהוא (מי)עפ(ת) ומתעופפת ורגליהן וזרעותיהן כמראה אוצנה
- 5 | זהוב ושער ראשיהן למעלה מן פניהן ועטרה בראשיהן כמין של(יו) יוקני³⁹
- 31 | מלאכים ... משרתיך?
- 32 | למלאך יהויאל ראו גם להלן, עמ' ב, שורה 24; לשם זה כאחד משמותיו של מטטרון ראו למשל אצל שפר, סינופסיס (להלן, סינופסיס), סעיף 277, והשוו בהערה הבאה.
- 33 | השם "יופיאל" נפוץ ביותר בספרות ההיכלות, ומזוהה כאחד משמותיו של מטטרון בסינופסיס, סעיף 76 = 387. הנוסחא שלהלן עתיקה ביותר, ומופיעה בווריאציות שונות כבר בקערות ההשבעה הבבליות; ראו למשל מונטגומרי, קערות השבעה, עמ' 207, קערה 25: יופיאל שמך, יחיאל קרי לך. וראו גם סינופסיס, סעיף 277 (שהובא גם בהערה הקודמת), ושם הנוסחא היא "והיו קורין אותו במחנות קדושים מטטרון עבד ה'".
- 34 | משפטים המתחילים ב"לאחר מיכ" נפוצים ביותר בחיבור זה, וראו G21 1b/18, 1b/20, וראו
2a/22, 2b/7, 2b/28
- 35 | מראה?
- 36 | השאלה "כאיזה צד הוא ... ?" נפוצה ביותר בחיבור זה, ומופיעה גם ב-, G19 1a/11, 15, 23. לשאלה דומה, "כאיזה צד נתקדש?" ראו גם להלן, שורה 21.
- 37 | ולבושן אש. תיאורים מעין אלו שכאן נפוצים גם בחיבורי ההיכלות האחרים, והשוו למשל סינופסיס, סעיף 873: ומלבושי' אש לבנה ומלאים עינים. וראו גם להלן, הערה 48.
- 38 | שלכל?
- 39 | שלמה נאה הציע לי ש"יוקני" היא הצורה המקורית של המילה "דיוקן", שמקורה במילה היוונית איקונין (eikôn), אולם דומה כי גם כאן מדובר במילה מומצאת, ולא במילה שאולה מיוונית.

- 6 שממנה יוצאין אלף אלפי אלפי אלפיין פרחין של(א)ש ומראה ליבן אש
 7 שייש בה ממש שהיא מזדגלת בשלשים ושתים עינים ומתניהם חגורין
 8 בסמסיה יסן לאחד מהללו קבועין שש מאות (אלף) ..וא⁴⁰ שהבוקי אש
 9 ממתניהם וכלפי למ(ת)טה ומתוכן מחושקין זהירי א(ש) אש ירוקה ומתוכה?
 10 כעין החשמל ורגליהם מקוצנות באהבה ובידיהן (מנפפ)ין פלנים אש אד(ו)מה
 11 ופניהם כלפי החיות ויוצאה מיפיהן אש אדנוקא כמראה אש (מ)הוד.ה
 12 ומקלסין עם החיות ברוך כבוד יהוה ממקומו⁴¹ • תשעמאות שלשים
 13 ושלשה מלאכי השרת מקלסין בשירה לפני הקדש ב'ה' בשם המ(פ)ורש ו(אל)

ן

- 14 הן⁴² יה ויהי הו הי הוה יה ויה יהו יהו ויסהרהו דסטגעץ קדישה הודיה
 15 יה ויה אה ויה ויהי ו(זה) יה אה יה הה הה הללו מקלסין בשום המפורש
 16 מזריחת השמש ועד שקיעת(ו) יה והי⁴³ כנגד אות אחת קודם שיברא עולם⁴⁴
 17 יהו הי (ה)ה כנגד אות אחת שנברא בה העולם יה ויה יהו יהו ויסהרהו
 18 דסטגעץ קדישה הודיה יה ויה אה ויה ויה כנגד אות אחת שנברא בה
 19 שמים (ואר)ץ יהיה יה אה יה הה הה כנגד ארבע אותות שמשביעין ב..⁴⁵
 20 את הכל • (ב)שלוש מאות ששים וחמש קדושות ידידות ותשבחות נת⁴⁶
 21 שמו שלי'ו' ב'ה' בהי ו.ו⁴⁷ וצד • וכאיזה צד נתקדש שמו שלק'ב'ה' ש(ש)ת
 22 אלפים מלאכי שרת עומדין בקומה אחת ומפוקסין בקומה אחת ו(ל)⁴⁸
 23 אש לבנה וכתר שלאש בראשן וקידשו שמו שלמי שאמר והיא (!) העולם
 24 ב'ה' מתוך שבע מאות כתרין של אש יהויאל⁴⁹ השר נטל שבע מאות כתרין

40 רבוא.

41 יחזקאל ג, יב.

42 לשם "יה והי... הה הה הה" השוו גם G19 1b/18-19: יהו יה דנס | ין קדישא הודיה יהו
 יה אדוה יה; Sassoon 522 1/13: |תגעץ קדושה הודאה הן |. לחילופי הנוסחאות
 בשם זה ראו גם בהערה הבאה.

43 בשורות 16-20 "מפורק" השם שנמסר בשורות 14-15 לארבעה חלקים; ההברלים בין
 השם לבין חלקיו מעידים על שיבושי העתקה בטקסט שלפנינו.

44 לדיון זה השוו גם G21 1b/5-6: קודם שברא העולם כנגד אות אחת שבשמו | העולם
 (כנגד) אות אחת שבשמו.

45 בהן.

46 נתקדש.

47 ומס?

48 ולבושן? השוו לעיל, שורה 2.

49 לשם "יהויאל" ראו לעיל, עמ' א', שורה 21.

- 25 של <אש ועשאן קדושה אחת מנון ועד צד • וחזר ועשה שבע ..⁵⁰ //
 26 קדושות מכל כתר וכתר ושבעת אלפין מלאכי שרת עומדין בין כתר
 27 לכתר ששבעמאות כתרין שלאש ביד כל אחד ואחד ושבעמאות ..⁵¹
 28 בזקין⁵² עשוין במותנים שלכל אחד ואחד וכתוך כל בזק וב(זק ע) שוי כמין

***

ברור כי הטקסט שלפנינו נשתמר בצורה משובשת למדי, וגם החלקים השמורים היטב אינם נהירים לחלוטין, בעיקר בשל אופיו המיסטי והאכסטטי של החיבור עצמו. ובכל זאת, עיקרי מבנהו של טקסט זה ברורים למדי. בעמ' א', שורות 3-1 מצוי סופו של תיאור הקשור בעולמות העליונים, כנראה כפי שנתגלו למשה, ובעקבותיו דברי ההלל והשבח לאל שמשמיע משה בשורות 17-3, ואולי גם בהמשך, שכן לא ברור היכן בדיוק מסתיימים דבריו של משה. בכל אופן, בשורות 28-18 יש תיאורים נוספים של האל ושל כמה ממלאכיו. בעמ' ב', אנו עוברים לתיאור המלאכים השונים ומעשיהם והדרכים בהן הם מקדשים את שמו של הקב"ה, תיאור הנמשך עד סוף העמוד. לכל אורך הטקסט בולטת האוירה האכסטטית והלשון הנומיניזית המלווה את התיאורים; תופעות אלו הן ממאפייניה המובהקים של ספרות ההיכלות, אולם כאן הן מקבלות משנה תוקף באמצעות שורה של "מילים" שאינן קיימות בשפה, אך אינן משמשות כאן "כמילים מאגיות" בעלמא, אלא כנסיון להביע את מה שלא ניתן לתאר בשפת אנוש.⁵³ וכך אנו שומעים, למשל, על להבות האש הרבות היוצאות מכל אחת מהחיות, ועל עיניהן המרובות, וכתוך כל עין יש "סוקני", וכתוך כל "סוקני" יש "בצקי" אשר מתוכה יוצאת אש שחורה, ורגליהם זורעותיהם נראות כמין "אוצנה", כתריהם נראים כמין "שליו יוקני", ומתניהם חגורין כ"סמסיה ייסן". ולא רק שמות עצם חדשים אנו מוצאים כאן, אלא גם פעלים שאינם מוכרים ממקומות אחרים, או שמקבלים כאן משמעות שאין להם בשום טקסט אחר. כך, למשל, אנו שומעים שהאש "מצטפחת" (או "מצטבחת", ונראה כי חילופי פ/ב הם בהשפעת השפה הערבית), שמלאך אחד "מברייג" את כל האישות (=אשים) של נהר די נור, שרגלי המלאכים "מקוצנות" באהבה ושהם עומדים "מפוקסין" בקומה

50 מאות.

51 אלף? (או //, למילוי השורה).

52 המילה "בזק" מופיעה גם ב-4/1 522 Sassoon, וראו להלן, הערה 63.

53 על לשונה הנומיניזית של ספרות ההיכלות עמדו כבר רבים, וראו למשל שלום, זרמים עיקריים, עמ' 57-63 (וראו בעיקר עמ' 62); מאייר, סדרות; דן, תולדות תורת הסוד, כרך ב', עמ' 699-702. לדיון כללי יותר בפער שבין החוויה המיסטית והשפה המשמשת לתיאורה ראו כן, דיבור מיסטי, וגרינולד, בעיות עיקריות, עמ' 11 ועמ' 28-33.

אחת.⁵⁴ במקרים כאלו אין מדובר ב־glossolalia ("דיבור בלשונות") שכן תחבירם של המשפטים הוא התחביר העברי הרגיל, ומובנן של המילים המומצאות ניתן לניחוש, לפחות באופן כללי, מתוך הקשרן בטקסט.⁵⁵ ברור גם כי מילים אלו לא היוו חלק מלשונם היום-יומית של מחברי הטקסט ומעתיקיו, שכן במקומות אחרים בחיבור זה – למשל ב"הוראות ההפעלה" המפורטות הבאות בחלקו האחרון של החיבור כולו (G19 1a/11-1b/9) – אנו מוצאים שפה ברורה ופשוטה, ללא כל שימוש במילים נדירות או מלאכותיות. כלומר, תפקידן העיקרי של המילים הללו הוא להדגיש את העובדה שעולם ההיכלות והמלאכים שונה מאוד מזה שלנו. אמנם למלאכים יש עיניים ורגליים ממש כמו לבני האדם, או לפשוטות שבחיות, אך עיניהם אינן בנויות כשלנו, ורגליהם אינן פועלות כשלנו. אמנם בהיכלות העליונים בוערים אישים רבים, אולם האש ששם איננה כמו זו שלנו, שהרי היא מופיעה בצבעי אדום, שחור, ירוק ולבן, היא מופיעה כאש "זגיגיא" וכאש "אדנוקא", והיא איננה בוערת ושורפת, אלא "זוגלת", "מודגלת" ו"מצטפחת".⁵⁶

בנוסף לנאולוגיזמים הפזורים בקטע שלפנינו, אנחנו נחשפים גם למספר רב של "מילים מאגיות" ו"שמות" רבי כוח, כמו גם שרשרות ארוכות של שמות א'ה'ו'י', וכולן מוסיפות נופך מיוחד להוד האופף את ההיכלות השמימיים.⁵⁷ גם השימוש במספרים גדולים במיוחד מוסיף לאוירת הקדושה והמסתורין האופפים את הטקסט, כמו למשל הדיון בשבע מאות אלפי המלאכים, שלכל אחד מהם עטרה

54 נאולוגיזמים מעין אלו נפוצים בספרות ההיכלות, אולם שכיחותם בחיבור זה גבוהה בהרבה משכיחותם בחיבורי ההיכלות שבכתבי היד האשכנזיים, אולי משום ששם שובשו כבר לבלי הכר. לנאולוגיזמים נוספים בחיבור זה ראו למשל G21 1b/21: יצאת שנינה מבין החיות; G21 2a/15: הואיל וגילו לך קנופי (=כנופי, בעלי הכנפיים המשרתים אותי?) את מחלודי; Sassoon 522 4/2: ובתוך הדוק עשוי כמין נדוניא; ועוד הרבה.

55 מבחינה זו, הטקסט מזכיר יותר את שירו הידוע (jabberwocky) של לואיס קרול במבעד למראה, מאשר את המנטרות חסרות הפשר או המילים הלקוחות ממשלב עתיק יותר בשפה הנדרונות במאמרו הקלאסי של טמביה, הכוח המאגי של המילים. ברור, עם זאת, כי עיקר עניינו של לואיס קרול היה בלוגיקה של השפה ושימושיה, בעוד מחברי הטקסט שלפנינו שאפו לגשר על הפער העצום שבין הטרוסצנדרנטיות של העולמות השמימיים ובין רצונם לחזות בהם ולתארם לשומעיהם או קוראיהם.

56 בקטעים האחרים של חיבור זה מופיעים עוד תיאורים רבים מעין אלו של האישים המופלאות שבשמים, וראו הערות 15 ו־21 לעיל, וגם G21 1b/17: אש סגובה; G21 2b/28: אש זהובה; Sassoon 522 2/25: אש חרישית.

57 כפי שכבר הראיתי במקום אחר, חלק מהמילים המאגיות והרצפים חסרי הפשר שבחיבור כולו מוצאם בעולמה של המאגיה היוונית, וראו בוהק, שרידים; עם זאת, רובן של המילים המאגיות שבחיבור זה אינן מוצאות מקבילות ברורות במקומות אחרים.

בראשו, ומכל עטרה יוצאים אלף אלפי אלפי אלפי פרחין שלאש, וכדומה. על השפעתם המצטברת של כל המרכיבים הללו על קוראיה המוקדמים של ספרות ההיכלות ניתן לעמוד גם מתשובתו המפורסמת של האי גאון, משנת 1000 לספירה בערך, האומר לחכמי קירואן ששאלו אותו על ענייני שמות קודש והשימוש בהם כי "וודאי הדבר עדינו כאשר אמרתם כי יש ספרים ושמות וחומות והיכלות רבתא והיכלות זעירתא ושר תורה ומשניות אחרות שהרואה אותם מתפחד מהן, וכך היו קדמונינו, ואף אנחנו כן, שאין אנו מגיעין אליהם אלא בטהרה וברתת ובזיע, וגם שמענו שמועות חזקות כי כמה נתעסקו בהם ואבדו מהרה, וכל זה בעבור קדושת השם וקדושת השכינות והמלאכים אשר סביבותיהם וקדושת המרכבה..."⁵⁸ כלומר, בניגוד לטקסטים המאגיים היהודיים, בהם דן האי גאון באריכות, אך ללא תיאורים של רתת וזיע מצד הקוראים בהם או משתמשים בהם, הרי שספרות ההיכלות היא ספרות מפחידה ומאיימת – בוודאי בשל נושאייה רמי ההוד, אך גם בשל לשונה אפופת המיסטורין ומעוררת היראה, שהקטע שלפנינו מספק לה דוגמא מצויינת. עם כל חשיבותו של הקטע החדש לבירור המרכיבים הנומינוזיים והאכסטיים של ספרות ההיכלות, ולזיהוי הנאולוגיזמים שטבעו בעלי ספרות זו, דומה כי עיקר חשיבותו נעוצה בכך שהוא מצטרף במישרין אל כפולת עמודים אחרת מאותו כתב היד, שכבר הוהדרה כאמור על ידי פטר שפר, וכפולת הדפים אליה הוא שייך מצטרפת אל עוד שתי כפולות דפים מאותו כתב היד, אשר הוהדרו אף הן על ידי שפר. כלומר, זיהוי הקטע החדש מאפשר כעת שחזור טוב יותר של כתב היד ממנו בא, ולפיכך גם של חיבור ההיכלות שהועתק בכתב יד זה, חיבור השונה במבנהו ובחלקים מתוכנו מכל חיבורי ההיכלות הידועים לנו עד כה, ולפיכך מספק מידע רב חשיבות על צורותיה השונות של ספרות זו.⁵⁹ מבלי להיכנס לדיון מפורט בנושא זה, הייתי מציע לשחזר את כתב היד כולו, ואת מבנהו של החיבור המקורי, כדלהלן –

T-S K 21.95.A (=G21): עמודים 4-1 של כפולת דפים זו נקראים ברצף, ומשמרים כנראה את תחילתו של הטקסט, ובה רשימה של "עשרים ושבע אותות שהותירו לנו אבותינו" (1a/3), ותחילתו של פינחס, מעתיקו של הטקסט, המבקש מאלוהים "הושיבני במרכבה בתוך עשרים ושבע אותיות" (1a/11), ושורה של בקשות

58 עמנואל, תשובות הגאונים, עמ' 132. וראו גם תשובת האי שנדפסה אצל לוי, אוצר הגאונים, כרך רביעי (על מסכת חגיגה), עמ' 13-15, ובה הוא מציין את "המראות המבהילות" הכרוכות בפעילותם של יורדי המרכבה ומשתמשי ספרות ההיכלות.

59 כלומר, אם נשתמש במונחים שהציע פטר שפר, מדובר במקרופורם חדש, שחלק מהמיקרופורמים המרכיבים אותו מוכרים לנו מכתבי יד אחרים או מקבילים למה שמצוי בהם. לדיון במונחים אלו, ראו שפר, תיחומה של ספרות ההיכלות.

נוספות.⁶⁰ בהמשך (1b/12 ואילך) עובר הטקסט לדיון במה שהתרחש במרום כאשר עלה משה השמיימה כדי לקבל את התורה, בהתנגדותם של המלאכים לבואו, ובסודות הרבים שלימדו אותו בסופו של דבר, כולל הדרכים להשביע את המלאכים הממונים על חלקי הגוף השונים למטרות רפואיות וכנראה גם מאגיות. בהמשך (2b/7 ואילך) עובר הטקסט לתיאור מפורט של כל הדברים אותם גילה הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו למשה, כולל תיאור מפורט של בריאת העולם, אולם המשכו של תיאור זה גלש אל העמודים הבאים, אשר אינם מצויים עדיין בדינו.

כפולת Bodleian Heb. e 77.38 + Antonin 186 (=G19): ארבעת העמודים של כפולת הדפים אותה שחזרנו לעיל אינם נקראים ברצף, ונראה כי לתוכה יש לקפל את כפולת העמודים 522, קטע גניזה אותו ההדיר שפר במקום אחר.⁶¹ אלא שאת ששון 522 יש לקרוא אותה בסדר הפוך מזה שהציע שפר, כלומר, קודם עמוד 4 ואז עמוד 3, ובהמשך קודם עמוד 2 ואז עמוד 1, שלאחריו יש לחזור אל כפולת העמודים אותה שחזרנו לעיל.⁶² אם שחזור זה מדויק, הרי שהטקסט אותו ההדרנו לעיל ממשיך בתיאור מעלליו של משה במרום, אחרי שהאל סיים לגלות לו את סודותיו, ובהמשך (ב/1 ואילך) מובא תיאור של המלאכים המשרתים במרום. תיאור זה גולש אל העמוד הראשון (עמ' 4 במהדרות שפר) של ששון 522, ובכך מוכיח שששון 522 קופל לתוך כפולת הדפים אותה שחזרנו לעיל.⁶³ תיאור המלאכים והעולם השמימי ממשיך בעמוד הבא של ששון 522 (עמ' 3 במהדרות שפר) וכנראה גם בזה שלאחריו (עמ' 2), ובזה שלאחריו (עמ' 1).⁶⁴ בהמשך (אנטונין 186 – 1a/11

60 לדיון נרחב יותר במעתיקהם של קטעי ההיכלות שבגניזה, ראו במאמרי הערות על המסירה.

61 וראו שפר, קטע גניזה לא מוכר. שם, בעמ' 105, מעיר שפר על שייכותם של Antonin 186 (=G19), T-S K 21.95A (=G21) וששון 522 לאותו כתב היד עצמו.

62 שפר, במאמרו על ששון 522, מציין שמהצילום במכון לתצלומי כתבי יד לא ברור האם מדובר בכפולת דפים, או בשתי כפולות עמודים נפרדות. כיוון שטרם ראיתי את הקטע עצמו, אינני יכול עדיין להכריע בשאלה זו, שיש לה כמוכן חשיבות רבה לשחזור כתב היד כולו.

63 את ההמשכיות קל לראות מהמעבר בין העמודים – עמ' ב' של Bodleian Heb. e 77.38, שהוהדר לעיל, מסתיים בתיאור של מלאכי השרת "ששבעמאות כתרין שלאש ביד כל אחד ואחד ושבעמאות בזקין עשויין במותנים שלכל אחד ואחד ובתוך כל בזק ובזק עשוי כמין", ואילו עמ' 4 של הקטע ששון 522 ממשיך במילים "חוצבי שלאש ושבעמאות [בזקין] עשויין בתוך שלאש ובתוך [ ] עשוי דוק ובתוך הדוק עשוי כמן נדוניא" וכו', ואין ספק כי זהו חציו השני של אותו המשפט ממש.

64 אם כי ייתכן שכאן באה עוד כפולת דפים, או דף בודד, שקופל לתוך ששון 522, שכן ההמשכיות הטקסטואלית בין עמ' 3 לעמ' 2 איננה ודאית כלל.

ואילך) עובר הטקסט להסבר מפורט של הדרך בה ניתן להשתמש בחיבור כולו, ובעקבותיו שורה של יחידות טקסטואליות קצרות ובהן שמות קודש, פסוקי מקרא, ועוד, ונראה כי החיבור כולו מגיע אל סופו בסוף עמוד 1b של קטע גניזה זה.⁶⁵ השחזור המוצע לעיל הוא ראשוני בלבד, ויש לקוות כי בעתיד יתגלו קטעים נוספים של כתב יד זה, או עותקים אחרים של החיבור שהועתק בו או של חלקים מתוכו, ואלו יסייעו בשחזור מדויק יותר של הטקסט כולו. גם קריאה חדשה של כל הקטעים הידועים כעת תסייע רבות בהבנת החיבור כולו, ובעתיד ככוונתי להציע קריאה כזו, בתקווה שאוכל לבדוק את הקטעים מאוסף אנטונין ומאוסף ששון באתרם. ובכל זאת, דומני כי כבר כעת ניתן להדגיש את חשיבותו העצומה של הטקסט שלפנינו, שכן הוא מכיל חיבור היכלות אשר לא נודע לנו מכתבי היד האשכנזיים המשמשים מקור טקסטואלי עיקרי לחקר ספרות זו. בשלב זה של המחקר אין לדעת אם חיבור זה לא הגיע מעולם לידיהם של חסידים אשכנזים, או שהגיע לידיהם ונדרחה על ידם, או שהגיע לידיהם והועתק על ידם, אך לא השתמר בכתבי היד האשכנזיים של ספרות ההיכלות שהגיעו לידינו. בעתיד, תהיה בידינו תשובה ברורה יותר לחידה הסטורית זו, אולם אין ספק כי כבר כעת ניתן לקבוע כי דוגמא זו ממחישה בברור את חשיבותם העצומה של קטעי ספרות ההיכלות שבגניזת קהיר, המגלים לנו לא רק עריכות חדשות של חומרי היכלות ידועים, אלא גם חיבורי היכלות חדשים אשר על קיומם, וכמובן גם על תוכם, לא נודע לנו עד כה דבר. וכך, למעלה מארבעים שנה אחרי שאיתמר גרינולד החל בחיפוש אחר קטעים חדשים מספרות ההיכלות, ברור כי הרבה עבודת חיפוש ושחזור עדיין מצפה לנו בעתיד, אך ברור גם כי גילויים של חיבורי היכלות שלא נודעו עד כה מצדיק את המאמץ הרב הכרוך בחשיפתם.

ביבליוגרפיה וקיצורים

G. Bohak, "Observation on the Transmission of Hekhalot = הערות על המסירה = Literature in the Cairo Genizah," in Ra'anan S. Boustan, Martha Himmelfarb and Peter Schäfer (eds.), *Hekhalot Literature in Context*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, pp. 213-229

65 אם השחזור שלעיל נכון, פירושו של דבר שכתב היד שלפנינו לא היה קונטרסט מזרחי סטנדרטי, בו חמש כפולות דפים מוכנסות זו לתוך זו ומקופלות זו בתוך זו, אלא אוסף של קונטרסים בעלי גדלים שונים, כולל כפולת דפים בודדת שקופלה בנפרד, ושתי כפולות דפים (או שלוש?) שקופלו זו בתוך זו. כתבי יד מעין אלו נפוצים למדי בגניזה, ומעידים בדרך כלל על ייצורם למטרות שימוש האישי של מעתיקהם, שהיו פחות מוטרדים מחוסר האחידות בסידור הדפים והקונטרסים.

- G. Bohak, "Remains of Greek Words and Magical Formulae in = שרידים ביהוק, Hekhalot Literature," *Kabbalah* 6 (2001), pp. 121-134
- Ra'anan S. Boustan, "The Study of Heikhalot Literature: = חקר ספרות ההיכלות Between Mystical Experience and Textual Artifact," *Currents in Biblical Research* 6 (2007), pp. 130-160
- Ithamar Gruenwald, *Apocalyptic and Merkavah = אפוקליפטיקה ומרכבה = Mysticism*, [AGAJU 14], Leiden: Brill, 1980
- Ithamar Gruenwald, "Major Issues in the Study and = בעיות עיקריות Understanding of Jewish Mysticism," in J. Neusner (ed.), *Judaism in Late Antiquity, Part Two: Historical Syntheses*, [Handbuch der Orientalistik, 17/2], Leiden: Brill, 1995, pp. 1-49
- גרינולד, קטעים חדשים מספרות ההיכלות = איתמר גרינולד, "קטעים חדשים מספרות ההיכלות," *תרכיץ לח (תשכ"ט)*, עמ' 372-354
- גרינולד, קטעים חדשים מספרות הכרת-פנים = איתמר גרינולד, "קטעים חדשים מספרות הכרת-פנים וסדריי-שרטוטין," *תרכיץ מ (תשל"א)*, עמ' 319-301
- גרינולד, ראיות יחזקאל = איתמר גרינולד, "ראויות יחזקאל," *מהדורה ביקורתית ופירוש, טמירין א (תשל"ב)*, עמ' 139-101
- דן, תולדות תורת הסוד = יוסף דן, *תולדות תורת הסוד העברית*, 6 כרכים, ירושלים: שור, תשס"ט-תשע"א
- Klaus Herrmann, "Re-Written Mystical Texts: The = טקסטים מיסטיים Transmission of the Heikhalot Literature in the Middle Ages," *Bulletin of the John Rylands Library* 75 (1993), pp. 97-116
- Stanley J. Tambiah, "The Magical Power of Words," = הכוח המאגי של המילים *Man* n.s. 3 (1968), pp. 175-208
- Steven T. Katz, "Mystical Speech and Mystical Meaning," in id. = דיבור מיסטי (ed.), *Mysticism and Language*, New York and Oxford: Oxford University Press, 1992, pp. 3-41
- לזין, אוצר הגאונים = ב.מ. לזין, *אוצר הגאונים*, 13 כרכים, ירושלים, תרפ"ח-תש"ג
- J. Maier, "Serienbildung und 'Numinoser' Eindruckseffekt in den = סדרות poeticischen Stücken der Hekhalot Literatur," *Semitics* 3 (1973), pp. 36-66
- James A. Montgomery, *Aramaic Incantation Texts from = קערות השבעה = Nippur*, [Philadelphia University Museum, Publications of the Babylonian Section, 3], Philadelphia: University Museum, 1913 (repr. Cambridge: Cambridge University Press, 2010)
- עמנואל, תשובות הגאונים = שמחה עמנואל, *תשובות הגאונים החדשות*, ירושלים: מכון אופק וספריית פרידברג, תשנ"ה
- Annelies Kuyt, "Traces of a Mutual Influence of the Haside = השפעות הרדיות Ashkenaz and the Hekhalot Literature," in N.A. van Uchelen and I.E. Zwiop

- (eds.), *From Narbonne to Regensburg: Studies in Medieval Hebrew Texts*, Amsterdam: Juda Palache Institute, 1993, pp. 62-86
- Gershom G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, = שלום, זרמים עיקריים = New York: Schocken, 1941
- Peter Schäfer, *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, [TSAJ 2], Tübingen: שפר, סינופסיס = Mohr, 1981
- Peter Schäfer, "Ein unbekanntes Geniza-Fragment zur = קטע גניזה לא מוכר = Hekhalot-Literatur," in id., *Hekhalot-Studien*, [TSAJ 19], Tübingen: Mohr, 1988, pp. 104-117
- Peter Schäfer, *Geniza-Fragmente zur Hekhalot-Literatur*, [TSAJ, = שפר, קטעי גניזה = 6], Tübingen: Mohr, 1984
- Peter Schäfer, "The Hekhalot Genizah," in Ra'anan S. = שפר, קטעי ההיכלות שבגניזה = Boustan, Martha Himmelfarb and Peter Schäfer (eds.), *Hekhalot Literature in Context*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, pp. 179-211
- שפר, תיחומה של ספרות ההיכלות = פטר שפר, "תיחומה של ספרות ההיכלות", בתוך דברי הקונגרס העולמי למדעי היהדות 9, ג (תשמ"ו), עמ' 87-92
- Shaul Shaked, "'Peace be Upon You, Exalted Angels': on = שקד, שלום עליכם = Hekhalot, Liturgy and Incantation Bowls," *JSQ* 2 (1995), pp. 197-219